

Zigenisk musik och nya traditioner i Rumänien Av Owe Ronström 1990-95

1. Lautari – zigeniska spelmän i Rumänien

Överallt där det finns zigenare möter man två slags föreställningar, båda lika fördomsfulla. Den ena är positiv, rent av hyllande: zigenare utmålas som särskilt blodfulla och färgstarka, männen uttrycksfulla och vilda, kvinnorna blixtrande svartögda. Sitt uppehälle får de typiskt från lika färgstarka yrken, framförallt spådomar, musik och dans. Den andra typen av föreställningar är negativ, nedsättande: här möter vi inställsamma, tjuvaktiga, kringflyttande och tiggande lögnare som lever på allehanda skumraskaffärer. Särskilt starka tycks dessa föreställningar vara i länder där zigenarna är många. I Rumänien har de cementerats in i folkmedvetandet under århundraden. Stereotypa föreställningar blir lätt självuppfyllande – det är inte en slump att så många musiker i Rumänien är zigenare, inte heller att zigenarna är starkt överrepresenterade i landets fångelser!

I ett dokument från 1385 omnämns zigenarna för första gången i Rumänien och då som slavar vid ett kloster i norra Oltenien. På 1500-talet omnämns de som yrkesmusiker i tjänst vid hoven hos *vievozi* och *boieri*, prinsar och adelsmän. Efter att ha blivit befriade från slaveriet vid mitten av 1800-talet slog sig många zigenarfamiljer ner i utkanten av städer och små landsbygdssamhällen. Där kom de gradvis att accepteras av och integreras med den övriga befolkningen, i motsats till de nomadiserande zigenarna som aldrig låtit sig "tämjas". Av alla zigenarnas traditionella yrken, kopparslagare, förtennare, hästuppfödare mm, är det musikerna som åtnjuter högst status.

På rumänska skiljer man sedan länge mellan två kategorier zigenare, *vatrasi*, stadszigenare, och *nomazi*, nomader eller *tigani de carute* "vagnarnas zigenare". Det är i huvudsak från *vatrasi*, stadszigenarna, som musikerna rekryterats. Så har det varit åtminstone sedan slutet av 1500-talet.

Någon gång under medeltiden, när finstämd musik på luta stod högt i kurs i Europas finare kretsar, upptogs det främmande ordet *lautar*, lutenist, i rumänska språket. Men som lutenisterna var få i Rumänien, blev *lautar* (pl. *lautari*) snart detsamma som "musiker" i en *taraf*, en liten ensemble med professionella musiker, trakterande en rad olika instrument. Och som de flesta sådana musiker var zigenare kom *lautar* också att bli detsamma som "zigenarmusiker".

Till en början tycks faktiskt många av zigenarmusikerna ha spelat luta, i varje fall är det så man brukar förklara hur beteckningen på dem blev lutenister. Men från bilder och handskrifter vet vi att de redan från början spelade många olika instrument, vanligast hackbräde, panflöjt och så förstas fiol.

Vid hoven var deras uppgift att presentera det senaste i musikkväg från den tidens kulturella kraftcentra, Istanbul och Wien. Men när furstarnas möjlighet och vilja att försörja sina ofta livegna musiker avtog, började *lautari* istället erbjuda sina tjänster till städernas och de större byarnas befolkning. I de rumänska byarna sammanförde så *lautari* turkiska och västerländska musiktraditioner med böndernas flöjter och säckpipor. Så uppstod en lång rad lokala och regionala folkmusikaliska stilar, "autentiska representationer av det rumänska folkets unika skaparkraft" som det brukade stå på rumänska skivor.

Också i de större städerna, t.ex. Bukarest och Craiova, tog de nyinflyttade zigeniska musikerna upp många lokala folkliga stildrag, men förde samman dem med tidens populära underhållningsmusik, till en ny och säregen musikform som fick namnet *muzica lautareasca*, zigenarmusik.

Dubbla roller

En kännare av rumänsk folklig kultur är den rumänska dansforskaren Anca Giuchescu, numera bosatt i Köpenhamn. Så här skriver hon om zigenarnas betydelse i Rumäniens musikliv:

I den rumänska musikkulturen har lautari en paradoxal ställning: å ena sidan har de bidragit till att bevara och föra vidare lokala repertoarer och musikstilar, å andra sidan har de samtidigt varit de mest aktiva att utveckla och sprida denna musik. Denna ambivalens är ett kännetecknande drag hos zigeniska musiker: en enastående kapacitet att tillägna sig en regions musikaliska stil i kombination med ett behov av starkt individualiserade uttryck.

På landsbygden fick de zigeniska musikernas vilja till förändring och förnyelse underkasta sig byarnas estetiska och funktionella normer. Men lautaris artistiska personligheter kunde ändå få sitt fulla utflöde genom deras särpräglade utförande av musiken, med betoning på expressivitet, dramatiska och kraftfulla känslouttryck och kast mellan kontrasterande stämningsslägen.

I musikaliska termer innebär dessa drag en övergripande melismatisk karaktär, en intensiv känsla av driv, betoning på virtuoseri i framförandet och, dessutom, en märkvärdig förkärlek för turkisk/orientalisk repertoar och stil, t ex dans- och sångtypen *maneaua*, danstypen *chiftitelli*, det överstigande sekundintervallet, skalor baserade på det modala maqamsystemet och bruket av *taksim* instrumentala för- och mellanspel.

Taraf kallas de små instrumentalensemblen som lautari bildar. Deras storlek och besättning varierar från region till region. Musiketnologer talar om två typer av taraf: den traditionella som består av två till åtta instrument och "konserttypen" som är betydligt större. De vanligaste instrumenten som kombineras på olika sätt i dessa ensembler är fioler, dragspel, bas, gitarr, trumma, *nai* (panflöjt), *cobza* (en slags luta) och *tambal* (hackbräde).

Bister verklighet

Verkligheten för dagens rumänska zigenare är bister. Ett växande antal rumänska nationalister anser att de ska drivas ut ur landet, för att de inte är "riktiga rumäner". På flera håll har de attackerats av uppretade folkmassor och deras hus bränts ner. En stor del av dem förvägras ännu tillgång till social service och utbildning. Precis som förr tvingas de lita till sina egna för att överleva. De ungas möjligheter att själva välja yrke och livsföring är därmed fortfarande starkt begränsade.

Så fortplantas de gamla stereotypa föreställningarna, både de positiva och de negativa. Komma undan dem är svårt. För de flesta zigenare återstår faktiskt inte mycket annat än att försöka leva upp till dem och om möjligt utnyttja dem till sin fördel. Av nomazi blir nya nomader, för evigt dömda till ett liv i vagnar. I det nya Rumänien tycks livsvillkoren för dem bli om möjligt än sämre än förut. Bland vatrasi rekryteras dagens och morgondagens musiker. Ofta tar de över yrket som lautari direkt efter far, farfar och farfarsfar.

Stadens musik

Under de sista 40 åren har inflyttningen till städerna, särskilt Bukarest, ökat dramatiskt, vilket har skapat en helt ny och mer komplex social miljö. Många zigenare har bosatt sig i särskilda kvarter i de stora städernas utkanter, områden som fått namnet *mahala*, efter det arabiska ordet för kvarter. Befriade från den sociala och kulturella kontroll de var utsatta för i byarna har zigenarna skapat en ny och särskild slags musik, en "mahalamusik". I skickliga lautaris händer har byarnas musiktraditioner förts ihop och smälts samman med orientaliska", dvs indiska, turkiska och arabiska melodier och rytmer och med allehanda drag från västerländska musikstilar. Gamla traditionella sånger, likväl som nykomponerade, används för att bära upp triviala texter som uttrycker de oförblommerat melodramatiska känslor som utgör mahala-stilens etos.

Tack vare sin popularitet har de rumänska lautarernas musikaliska stilar, både de gamla och de nya, spritts över hela landet, så till den grad att de rentav kommit att stå som emblem för den rumänska folkmusiken som helhet. Alltsedan sekelskiftet har dessa imponerande men kontroversiella stilar delat musiketnologerna i två läger: ett mer konservativt som menar att zigenarna förvanskade den förfinade äkta rumänska traditionella folkmusiken, och ett annat som menar att lautari i själva verket är de förnämsta bärarna och förnyarna av denna rumänska musiktradition.

En del zigeniska musiker har under de senaste decennierna fått betydligt bättre levnadsvillkor genom att erövra en växande nationell musikmarknad. Många av dagens populäraste artister i Rumänien är zigenare. Deras konserter drar tusentals åhörare, deras skivor säljer i stora upplagor.

Musiken hör ihop med de rumänska zigenarnas liv på många sätt. Ett av partierna som deltog i de första "fria" valen i Rumänien 1990, bestod till största delen av lautari. De organiserade ett massmöte i Bukarest för att lansera sin kandidat, en berömd dragspelare. Hans främsta merit – som lovsjüngs av en känd sångerska (tillika hans fru!) – var att ha lärt upp och fört fram flera generationer av skickliga lautari. På mötet ersattes de politiska talen och slagorden av sång, musik och dans. Unga och gamla lautari stod på rad på scenen för att få tillägna kandidaten – dragspelaren sina sånger. Mötets politiska budskap och retoriska form var musik!

För några av dessa zigeniska musiker har ännu en ny möjlighet öppnats efter Ceausescus fall: den internationella "world music" marknaden. Till de mest kända hör Taraf de Haidouks, från byn Clejani ett par mil sydväst om Bukarest. Härifrån stammar generationer av kända lautari och fler lär följa. Tre spelmansgenerationer brukar minst vara representerade i bandet. Bland de äldsta finns flera framstående sångare och instrumentalister, med en sällsynt förmåga att på fläcken sätta samman konstfulla sånger och musikstycken. I mellangenerationen finns virtuosa dragspelare, violinister, basister och sångare och i den yngsta flera skickliga musiker som ännu är i lägre tonåren.

Genom att den tidigare så hårt kontrollerade rumänska skivmarknaden nu öppnats för andra än det statliga monopolbolaget Electrecord har Taraf de Haidouks och ett litet antal andra rumänska band på kort tid nått stor popularitet över stora delar av västvärlden. Precis som sina förfäder har de fört samman stildrag från en rad olika håll, naturligtvis från äldre rumänsk folkmusik och nutidens inhemska populärmusik, men också från bulgarisk, jugoslavisk, grekisk och turkisk folk- och populärmusik, dessutom och inte minst från arabisk pop och indisk filmmusik.

Många ord har spillts på vad som är det zigeniska i all denna musik. Som jag ser det är det inte själva musiken som är zigenisk, utan en attityd till musik och ett sätt att göra musik. En viktig del har med professionalitet att göra. Musikerna strävar efter att alltid göra sitt bästa, vilket fått till följd att virtuoseriet är högt skattat. De strävar också efter att alltid försöka göra kunderna till lags, vilket ibland kan leda till smetig inställsamhet, men inte sällan också till verkliga utbrott av publik eufori. Och så har förstås det zigeniska också att göra med något jag i brist på bättre vill kalla spelmansattityden: att först och sist spela för sitt eget höga nöjes skull, att spela jämt och samt och överallt – för att det är kul. När omständigheterna så tillåter och professionaliteten och spelmansattityden kan förenas blir resultatet utan sans. Precis som musik ska vara!

In här: Ex från Falun under natten då Sverige vann över Rumänien i värmebölja och Taraf de Haidouks spelade utanför fönstret hela natten och hur jag fann dem i lobbyn spelandes på morgonen igen.

2. Calus. En pingstritual i södra Rumänien

En dimmig morgon

När vi ger oss ut är det fortfarande alldeles mörkt. Vi ser knappt vägen framför oss, men vår värdinna hittar ändå. Hon har ju gått den här vägen så många gånger förr. Här och var strör hon ut färsk vitlök och knippen av valnötsblad. Efterhand som det blir ljusare ser vi att många andra gått samma väg. Också de har givmilt delat med sig av försommarens växtlighet. Byvägen är inte längre smutsgrå, utan vackert grön.

Vi hör kyrkogården långt före vi ser den. Kvinnoröster sjunger stilla på klagande melodier, som blandar sig med hulkande gråt. I morgondimman som ännu vilar tät över de mjuka kullarna, sitter ett trettio äldre kvinnor och besjunger sina anhöriga med uråldrig gråtsång. Det är långsamma melodier med bra några få toner, som hela tiden avbryts av kalgande rop och högljudd gråt. På gravarna har de dukat fram bröd och vin för att dela med sina döda. Också vår värdinna har en korg med sig. Lugnt men sammanbitet förbereder hon maten för sin yngste son, som dog i en bilolycka för några år sedan, bara sju år gammal. Den här morgonen ska han som andra döda för några dagar vända åter till jorden och beblanda sig med de levande.

Varje år just den här morgonen i början av juni möts himmel och helvete, levande och döda i byn Vitanesti, i landskapet Oltenien, i södra Rumänien. Så länge någon kan minnas har man i den här trakten på pingstdagens morgon inlett firandet av den uråldriga ritualen *Calus* genom att besjunga och begråta sina döda. En gammal kvinna berättade för oss: "När Gud skapade jorden skapade han kyrkan som dess fundament. Djävulen funderade på vad han å sin sida skulle göra och då skapade han Calus. Sen den dagen kämpar kyrkan och Calus med varandra om folkets popularitet." Den gamla kvinnan funderade en stund och sen tillade hon skrattande: "I år tror jag visst att det var Calus som vann!"

Edsvurna män

Senare på morgonen samlas en skara män utanför skolan. De är alla iklädda vita dräkter, med band tvärs över bröstet, bjällror runt fötterna och hattar med blommor och band. När alla kommit drar de sig undan i ett skogsbyrn för att där svära en uråldrig trohetsed. Man svär att åtlyda ledaren, *vataf*; att inte yppa några hemligheter; att dansa Calus i det föreskrivna antalet dagar, som i den här byn är tre; att under tiden iaktta sexuell avhållsamhet. Men det finns också en hemlig ed som bara ledaren känner till. Det är en kraftfull magisk ed som gått i arv från *vataf* till *vataf* under generationer och som inte får inte yppas för någon annan om den magiska kraften ska bestå.

Med nyfikna bybor på behörigt avstånd tillverkar man en flagga av en lång stör och ett stycke tyg. I toppen fästs ett knippe vitlök inlindad i en trasa. Högtidligt reser männen flaggan och dansar runt den. Flaggan är en viktig del av Calus-ritualens rika symbolrepertoar, den står för kraft, sammanhållning, hälsa, fruktbarhet. Under de tre dagar Calus varar får den inte falla till marken, inte ens sänkas, om kraften ska bestå.

Med flaggan i täten ger sig gruppen av edsvurna dansare – *Calusari* – ut på vandring genom byn, ackompanjerade av en fiolspelman och en dragspelare. Förr ackompanjerades fiolspelaren alltid av *tambal* – hackbräde, men nu är det ingen som spelar detta gammalmodiga instrument här, däremot kan de flesta ungdomar dra en bit eller två på dragspel.

På gårdsplanen

Det är ganska mycket folk ute på byvägen för att beskåda spektaklet. De flesta låter gruppen av *Calusari* passera, men på en gård bjuder man in dem för att uppföra Calus. Flaggan ställs upp mitt gårdsplanen och på ett fat intill den läggs vitlök och malört. Männen samlas i ring och på order av dansledaren sätter man igång att dansa. Det är svåra danser, med många hopp, snurrar och slag på benen och det krävs att *Calusari* utför dem exakt, utan misstag. Hela tiden ropar ledaren ut vilka turer som ska följa och gruppen svarar enhälligt:

Hej, hej, i-arasa! Plötsligt avbryts dansandet av två bisarra figurer, den ene utklädd till läkare, med vit rock och en gammaldags gasmask över ansiktet, den andre till präst, med lång svart kaftan, baseballkeps, motorcykelglasögon och ett hemsnickrat träkors på magen. Tillsammans med dansarna uppför de en serie märkliga och mycket obscena sketcher, alla med uråldrigt innehåll, men som de båda figurerna, "stumma" som de kallas här, broderar ut till publikens ohöljda förtjusning. Läkaren låtsas mjölka en ko, det är förstas en av dansarna som är kon. Gissa vad som är spene! En annan av dansarna låtsas plötsligt vara död. Läkaren undersöker honom och förklarar att han är död upptill men att han lever nertill: han hoppar i alla fall högt när han bankar honom hårt i underlivet! Med en käpp som penna skriver läkaren ut ett recept på fem kilo hieroglyfer, för att sedan riva ut bladet och torka sig i röven med det och smeta ut det i en av dansarnas ansikte. Samma bok blir strax därefter en bibel i händerna på prästen. Lite retsamt frågar vatafen: "Vad står det egentligen i den där bibeln?" "Jag vet inte, det är ju en svensk bibel!" blir svaret, med tydlig adress till en långväga gäst. Då ser jag att boken i själva verket är en av de senaste årens bestsellers i Rumänien: "Paret Ceaucescus död." !

Efter de "stummas" märkvärdiga skådespel dansar calusari ytterligare några danser. Den sista är en vanlig ringdans, *hora mare*, och till den inbjuds alla som vill att delta. Gårdens husbonde går i dansen med sitt yngsta barnbarn på armen. Storgråtande placeras barnet bredvid flaggan med vatafens blomsterprydda hatt på huvudet, för att dansarna ska dansa över det. Efter dansens slut bjuds på mat och dryck och sedan är det dags att dra till nästa gård, till nästa och nästa igen. Sjutton gårdar hinner man besöka innan kvällen kommer, fjorton timmar av nästintill oavbruten dans och musik.

Modernisering och fruktbarhetsrit

Pingsthelgen 1993 firade man som vanligt Calus i Vitanesti. Eller var det kanske till och med mer än vanligt i år, som också den gamla gumman antydde. Man kan fråga sig vilken roll denna uråldriga, magiska fruktbarhetsrit spelar i dag i byarna i Oltenien i södra Rumänien. Under många år var det ju bara delar av ritualen som kunde iscensättas öppet. Ceaucescu-regimen såg inte med blida ögon på magiska eller religiösa ritualer som Calus. De virtuosa danserna som ingick i ritualen var dock något annat, de var ju som gjorda för att visas upp. De kunde användas i den statsunderstödda scenfolkloren som symbol för det Heroiska Rumänska Folkets Gamla Traditioner. Så blev Calus också till en scendans som föreskrevs varje folkloregrupp över hela Rumänien. Också flera av Vitanestis Calusari-dansare har varit medlemmar i sådana dansensembler.

Efter regimens fall 1989 har man börjat privatisera jordbruket. Sakta återvänder folk från städernas arbetslöshet och bostadsbrist för att bruka jorden, inte som kollektivjordbruksarbetare, utan som självförsörjande småbönder. Men många av de nya jordbrukarna saknar erfarenhet. Nu behövs som aldrig förr kunskaper av alla slag, inte minst kunskaper om årets växlingar och om väder och vind. Får man inte regn efter sådden riskerar man att få gå från hus och hem, så enkelt är det. Därför efterfrågas återigen de gamla ritualerna, de som åstadkommer regn, kraft, hälsa, fruktbarhet. Och det är nu de yngre som bjuder in Calusari-dansarna till sina gårdar i Vitanesti, medan de äldre förhåller sig mer kallsinniga. Det handlar inte om revival, ett artigt kulturhistoriskt intresse för en gammal tradition. Nej, det är den esoteriska, magiska delen av ritualen man är ute efter; skydd mot de dödas andar, mot de skogsråliknande väsen man kallar *iele*, mot sjukdomar. Vad man vill skaffa sig är kraft att växa, att skapa, att leva. Och så regn förstås. Och regnat har det gjort varje pingst så länge någon kan minnas.

Tvetydighet

Det finns en tydlig tvetydighet i förhållande till ritens magiska innehåll. De flesta menar att det är gamla sagor. Ändå säger brevbärarens pappa i förbigående att det bara är några år sedan

han senast hörde de vackra men farliga *iele* spela i ett skogsbyn. Jodå, också andra som deltog i samtalet hade hört dem. Men att Calus skulle skydda mot onda makter är väl ingen som tror på! Ändå är det många barn som blir dansade över den här dagen, för det gör dem friska och starka! Och vitlöken, den heliga vitlöken, inte är det väl någon som egentligen tror att det är nåt märkvärdigt med den? Men slagsmål blir det på varje gårdsplan om vitlöken som lagts vid flaggan och som genom dansernas magi fått extra kraft. På en av gårdarna i byn blir vi som gäster tilldelade var sin av dessa underbara, magiska och kraftfulla vitlökar. Vi fäster dem generat i våra bälten. Men innan vi hinner blinka är de borta, stulna. Överallt har man pekat på våra kameror, bandspelare, väskor och varnat för de allerstädes närvarande tjuvarna: det finns gott om dem numer i det fattiga Rumänien säger man. Men här i Vitanesti är det i så fall inte våra kameror, bandspelare och pengar man vill åt, nej, vitlök är det enda vi blir bestulna på i Rumänien pingsten 1993!

Calus har uppenbarligen många funktioner också i det moderna Rumänien. Ett slags ställningskrig pågår mellan de olika byarna i Oltenien, om vem som har bäst Calus. Kanske kan man locka turister, eller rent av folklivsforskare? I spåren på dem brukar ju följa folk från TV och radio. Kanske hamnar man till och med i någon bok om gamla seder och så får byns dansare åka utomlands och visa upp sig. Så har det varit förr. Under Ceaucescus tid var folkdans och folkmusik i stort sett enda vägen för vanligt folk att nånsin få resa ut och se andra länder. Ännu är det mycket som står på spel, det blir tydligt när vi efter några dagar lämnar byn för att resa hem. När vi anlände ville få ta emot oss. Ingen vill väl frivilligt visa upp sitt elände inför rika västerlänningar! Och elände finns det gott om överallt i Rumänien och kanske i synnerhet här i Oltenien. Men när vi åker står man i kö för att ta emot oss nästa år: "Kom igen, snälla ni! Och berätta för folk om vår Calus, den bästa och mest traditionella i Rumänien!"

3. Ceanu mare, Transsylvanien 1995

Scenen är tidlös. Under lummiga träd vilar gamla män med krumma ben. Tungt lutade mot sina käppar tittar de långt efter oss när vi far förbi. Vår värdinna inväntar oss vid grinden, en trött gumma med vänlig blick. Den krökta ryggen och de urblekta svarta kläderna berättar den urgamla historien om tungt liv och lång sorg. "Ta inte emot dem", hade byborna sagt, "gäster från väst är så kinkiga. Varför visa dem allt vi inte har?"

Byn är inte stor, men välmående och hyfsat välkött. Landskapet är vackert, rent av bländande. De mjuka kullarna var för inte så länge sedan klädda med skog, mörk och tung, gran och tall. Nu böljar säden, majsens, solrosorna ända bort till horisonten. Vi är i Ceanu Mare, en av många små byar mitt i Transsylvanien. Ett dussin musik- och dansforskare från lika många länder, med uppdrag att studera levande tradition i dagens Rumänien. Då är Transsylvanien ett bra val!

På eftermiddagen ber vår värdinna sin sonson att visa oss runt i byn. Kalin är 20 år och hemma på sommarlov från präststudierna i Cluj, Transsylvaniens största stad, som ligger ett par timmar i bil härifrån. Vant spänner han hästen för vagnen och vi ger oss iväg. En enda gata finns det i byn, men en lång. Så ser alla byarna ut här, hus efter hus på båda sidor om en lång och krokig väg. Framför husen ett löper dike, och där finns en bänk att vila på, och en stor och ofta vackert utarbetad grind av trä eller järn. Bakom husen börjar vingårdarna, djurhagarna och fälten. En bit bortom sista huset i Ceanu Mare upphör asfalten. Kalin pekar och flinar: "Hit sträcker sig Caeucescus era, nu börjar Iliescus!" Vägen framåt är full av hål och gropar, vår färd blir obekvämlig och långsam. Kalin tittar forskande på mig, undrar om jag fattat poängen. Han är inte nostalgisk, inte kommunist, men uppenbarligen realist. Till och med en blivande katolsk-ortodox präst med erfarenhet av hur hans trosfränder behandlades

förr måste trots allt erkänna att allt inte var sämre förr. Många är de rumäner som skulle hålla med.

Byns stolthet

Det finns flera bra band i trakten, och på kvällen ger vi oss av för att söka ett av dem, traktens stolthet. Vi finner bandet i zigenarkvarteren i utkanten av Soporu de Cimpie, grannbyn. De är zigenare förstås, det är alla professionella folkmusiker här, och de spelar med den traditionella sättningen, fiol, altfiol och bas. De båda fiolspelarna Sandorica och Nonu Curcui, söner till den legendariske fiolspelaren Sandor Curcui är med rätta kända för sitt samspel, sin precision och sin stiltrogenhet. Och det är nog gamle Sandors förtjänst. Han har slutat spela nu, men hans ögon och öron följer noga varje rörelse, varje ton. Slarvigt, okoncentrerat spel tolereras inte! De andra två, Tinel och Iuliu Curcui, är också bröder, söner till Sandors bror, basisten. Farfar var förresten också musiker, liksom farfarsfar. Som svar på vår undran om framtiden nickar bandet mot några ungdomar i soffan i vardagsrummet där vi sitter. De försöker se världsvant ointresserade ut, men följer också de noga varje ton, varje stråk. Medan kväll blir natt spelar vi tillsammans och förundras över varandras musik, till grannars småprat, cikadors gnissel och i fjärran några byrackor som skäller ut varandra i fjärran.

Uppklädda som till fest samlas Ceanus bästa dansare och Sandoricas band en het eftermiddag. Vi sätter oss i skuggan under vinet på en av byns utgårdar. Medan värmen avtar hinner vi prata, äta och dricka tsuica, plommonbrännvinet. Nu kommer sångerna fram, de frirytmiska, snirkliga, berättande sånger som kallas *doine*. Senare blir det dans på ängen. Hela Ceanus repertoar spelas upp inför våra kameror. Först den värdiga och vackra *Purtata*, sen pardanser i allt snabbare takt, med ekvilibristiska mansdanser emellan. Det är en förtrollad kväll, skuggorna är långa, kvällsljuset varmt och gult. Vi gör avbrott för en skock förvånade kor, som en herde i maklig takt driver framför sig till kvällsvilan i byn. Det är pastoralt som på film, men här är det vi som filmar. Våra filmstjärnor, ett tiotal par i övre medelåldern, vann en gång ett första pris för sin danskonst i självaste Bukarest. Inte konstigt, danserna hör till de vackraste man kan få se och musiken är lika skön som förunderligt oberäknelig.

Söndagsdans, bröllop och disco

En söndagseftermiddag återvänder vi till zigenarkvarteren i Soporu de Cimpie. Utanför Sandoricas hus är det fullt av folk, de flesta zigenare. Jag tänker på de pogromer som förekommit i södra Rumänien, där zigenares hus bränts ner av upphetsade rumäner. Ta det lugnt, säger byborna, här bråkar vi inte. Här bor rumäner, ungrare, zigenare, tidigare också en del tyskar. Varför skulle vi ge oss på varandra? Vi brukar ju samma jord, dricker samma brännvin, sjunger samma sånger och dansar samma danser till samma musik. Ja, utom zigenarna då förstås, tänker jag, för de spelar och dansar snabbare, virtuosare. Så säger också alla jag talar med och det verkar stämma, för i dansen kan jag klart se vem som är zigenare, ungrare och rumän. När den sista dansen spelas är tempot mörkdansande. Utan synbarlig ansträngning dansar gamla och unga en vild pardans som påminner om bugg. På minimal yta och fortare än nåt jag sett improviserar paren sina turer och snurrar runt, runt så att dammet till slut kväver musikerna. Efter paus är det dags för zigenarnas egen dans, *tiganeasca*. Mitt emot varandra dansar man och kvinna utan kroppskontakt, med ständigt knäppande fingrar och blicken koncentrerad på varandras fotarbete.

En beckmörk kväll lyckas vi med knapp nöd undgå att köra in en folksamling utanför samlingsalen i Soporu de Cimpie. Vi stannar förstås och finner oss genast inbjudna på zigenarbröllop. Det är bara det att strömmen gått för ett par timmar sen, så det finns varken ljus eller ljud. Det fixar sig dock när en ung man klättrar upp i stolpen och våghalsigt

reparerar felet med en stålvajer och bara händerna. Äntligen kan festen börja, kraftigt försenad. Vår närvaro livar tydligt upp gästerna och nu sätter de igång att visa upp det bästa de kan. Musiken spelar upp, elfiol, synt och trummor i en skrikig anläggning av tredje klass. Instrumenten är urusla, utan tejp och ståltråd skulle de genast falla i bitar. Men musiken är det sannerligen inget fel på, den är helt enkelt vild. Det är obegripligt att någon kan få fram en ton ur såna instrument, men har man inga andra så måste det ju gå ändå!

Männen är upprisslade i flotta kostymer och kvinnorna har festblåsor och höga klackar. Men det hindrar dem inte att dansa på det mest extravaganta vis jag någonsin sett. Helt vanliga bybor, låt vara zigenare, på ett alldeles vanligt bröllop - men de dansar som om de gått tio år i de bästa av dansskolor, skickligt, varierat, lekfullt. På minimal yta snurrar de runt varandra, hoppar, slår sig på benen, först lugnt sedan snabbt och till slut så fort att jag blir andfådd bara av att titta på. Efter dansen hoppar en av de bästa dansörerna upp på scenen för att ta över trummandet en stund, en annan kränger på sig ett dragspel, en tredje börjar sjunga. De som nyss spelade börjar dansa som om fan själv var lös. Om samhällsnivån i övrigt vore i nivå med dansandet och musicerandet på det här bröllopet, så skulle detta helt säkert vara den bästa av världar! Och kanske är det faktiskt för att så inte är fallet som zigenarna här lägger sån vikt vid sin dans och musik? Okej för att det här inte förekommer öppet våld mellan folkgrupper, men det är ett faktum att zigenarna inte har mycket till val. Rumänien är inte precis ett jämlikt samhälle. Zigenarna är andra eller tredje rangens medborgare, liksom med instrumenten får de ta vad som blir över och göra det bästa möjliga av det. Och när det gäller dans och musik är det precis vad de gör, i den här trakten åtminstone.

Vi avslutar kvällen på "disco" i Ceanu Mares "kulturhus". Byns ungdomar hänger längs väggarna i en nästan helt mörk lokal och i högtalarna dånar Michael Jackson förstås - här som överallt annars. Några tjejer står mitt emot varandra och rör sig lite tafatt i takt till bandspelarens obetvingliga rytm, medan alla andra tittar på. Plötsligt dyker Kalin, vår präststuderande chaufför, upp ur mörkret. - Det är techno förstår ni, förklarar han trosvisst. De andra ungdomarna vi pratar med prisar den moderna musik de fått fri tillgång till efter Ceaucescus fall. - Det är annat det än den där gamla folkmusiken, säger de med tydlig adress. Men en stund senare avbryts moderniteterna av fiolmusik på kasett. Det är Sandoricas band som spelar byns egna gamla välkända melodier. Nu lösgör sig par efter par från väggarna och till slut är dansgolvet fullt. Den moderna musiken må vara populärare, men den gamla är i alla fall lättare att dansa till. Och utan dans blir det liksom inget. Det är en bild så god som någon av läget i dagens Transsylvanien: Allt det nya är på väg in med full kraft, men ännu vet man inte riktigt hur man ska hantera det. Då är det skönt att ha de gamla välkända stegen och tongångarna att hålla sig i, medan man prövar sig fram.

Sandorica Ciurcius band kan man höra på CD:n Roumanie. Musique pour cordes de Transsylvanie. Le Chant du Monde, LDX 274937.
